

UNIVERSITATEA AGRARĂ DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
CZU: 631.15:634/635(478)

GOLBAN ARTUR

**SPORIREA COMPETITIVITĂȚII ÎNTREPRINDERILOR
AGRICOLE DIN SECTORUL HORTICOL
AL REPUBLICII MOLDOVA**

521.03 - ECONOMIE ȘI MANAGEMENT (ÎN AGRICULTURĂ)

**Autoreferatul
tezei de doctor în științe economice**

CHIȘINĂU, 2015

Teza a fost elaborată în cadrul catedrei “Management” a Universității Agrare de Stat din Moldova

Conducător științific:

CIMPOIEȘ Dragoș, doctor habilitat în științe economice, conferențiar universitar, UASM

Referenți oficiali:

DOGA Valeriu, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, INCE

SÎRBU Ion, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, ASEM

Componența consiliului științific specializat:

ȚURCANU Petru, *președinte*, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, UASM

SÂRBU Olga, *secretar științific*, doctor în științe economice, conferențiar universitar, UASM

BALAN Valerian, doctor habilitat în științe agricole, profesor universitar, UASM

TIMOFTI Elena, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, UASM

PARMACLI Dmitrii, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, Universitatea „B.P. Hașdeu”

CATAN Petru, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, Universitatea Slavonă

IGNAT Anatolie, doctor în științe economice, cercetător științific superior, INCE

Susținerea va avea loc la „12” ianuarie 2016, ora 10⁰⁰ în ședința Consiliului Științific Specializat D 60.521.03-05 din cadrul Universității Agrare de Stat din Moldova, pe adresa: mun. Chisinau, str. Mircești 44, Facultatea de Economie, et.4., bir. 442.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la biblioteca Universității Agrare de Stat din Moldova și pe pagina web a CNAA a Republicii Moldova www.cnaa.md.

Autoreferatul a fost expediat la 7 decembrie 2015.

Secretar științific

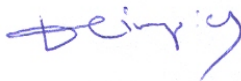
al Consiliului Științific Specializat:

Sârbu Olga,

Doctor în științe economice,
conferențiar universitar

Conducător științific:

Cimpoieș Dragoș,

Doctor habilitat în științe economice,
conferențiar universitar

Autor:

Golban Artur

I. REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. În condițiile actuale ale economiei naționale, noțiunii de competitivitate îi revine un rol central în dezvoltarea economică a statului, termenul de competitivitate fiind unul din cei mai utilizați în economia modernă.

Competitivitatea sectorului horticola Republicii Moldova depinde de competitivitatea întreprinderilor agricole ce activează în acest sector, fiind determinată de iscusința managerilor de a combina cât mai eficient factorii de producție.

Prin urmare, pentru a spori competitivitatea întreprinderilor agricole din sectorul horticola este necesar de a analiza problemele la nivelul tuturor elementelor lanțului valoric, începând de la procesul tehnologic de producție și până la comercializarea produselor horticoale.

În acest context, sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola constituie o problemă foarte actuală, fiind un subiect important de studiu atât în mediul academic, cât și la nivelul organelor de conducere ale statului.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. În Republica Moldova problema competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola este cercetată tangențial, regăsindu-se și în lucrările unor cercetătorii autohtoni [2, 8, 9, 18].

În acest context, prezintă necesitatea de a se evidenția insuficiența cercetării la nivel național a problemei competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola, ceea ce a determinat cauzele obiective de cercetare a acestei probleme, elaborarea recomandărilor de sporire și perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola.

Astfel, fiind de un interes deosebit și foarte actuală, considerăm pe deplin argumentată, studiarea problemei competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova.

Scopul și obiectivele lucrării.

Scopul tezei constă în studiarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova și elaborarea recomandărilor de sporire a acesteia.

În vederea realizării scopului propus au fost stabilite următoarele **obiective**:

- studierea noțiunii, metodelor de determinare a competitivității în teoria și practica economică;
- analiza cadrului regulatoriu de reglementare a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova;
- aprecierea rolului produselor horticoale în dezvoltarea unui sector agrar competitiv;
- evidențierea principalelor bariere în sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola;
- efectuarea analizei competitivității și avantajului competitiv a producției horticoale;
- perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova;
- analiza rolului subvențiilor în calitate de instrument în sporirea competitivității întreprinderilor agricole;

- reliefarea rolului cooperării prin clustere - ca formă modernă de sporire a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola.

Metodologia cercetării științifice. În teză în calitate de metode de cercetare au fost utilizate: analiza cantitativă și calitativă, inducția și deducția, metoda tabelor și graficelor, metoda seriilor cronologice, compararea, modelarea econometrică.

Baza informațională a tezei este reprezentată de baza de date statistice din cadrul Biroului Național de Statistică, Băncii Naționale a Moldovei, FAO, UN COMTRADE; documentele oficiale; formulare specializate pe activitatea întreprinderilor agricole din RM, precum și alte surse din literatura de specialitate.

Noutatea și originalitatea științifică este determinată de scopul și obiectivele cercetărilor și constă în:

- fundamentarea metodologiei noi, prin utilizarea productivității totale a factorilor ca indicator al determinării competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola;
- argumentarea metodei lanțului valoric la determinarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola;
- propunerea Unității de control a utilizării și repartizării mijloacelor de subvenționare;
- aprecierea subvenționării exporturilor de producție horticola;
- crearea fondului pentru competitivitate;
- evidențierea rolului cooperării prin clustere în sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola

Problema științifică importantă soluționată în domeniul de cercetare constă în elaborarea recomandărilor de sporire a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola și perfecționarea metodologiei de determinare a acesteia la nivel de întreprindere agricolă.

Semnificația teoretică a tezei constă în aplicarea abordărilor conceptuale a teoriilor privind competitivitatea întreprinderilor la elaborarea căilor de sporire a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola, precum și perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole în contextul dezvoltării bazelor teoretice și metodologice în acest domeniu.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în utilizarea principalelor rezultate științifice de către organele de conducere ale statului la elaborarea politicilor de susținere a producătorilor agricoli de legume și fructe; utilizarea metodelor propuse de determinare a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola de către managementul întreprinderilor.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

- elaborarea modelului econometric de determinare a competitivității întreprinderilor agricole prin aplicarea productivității totale a factorilor;
- aplicarea modelului lanțului valoric în determinarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova;
- argumentarea necesității creării fondului pentru competitivitate;
- formularea necesității introducerii „Unității de control a utilizării și repartizării mijloacelor de subvenționare”;

- sporirea cooperării dintre producătorii de legume și fructe și procesatori prin crearea clusterelor horticoale.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost implementate de Agenția de Stat „Apele Moldovei”, Proiectul Competitivitatea Agricolă și Dezvoltarea Întreprinderilor (ACED), GȚ „Plîngău Grigore”, GȚ „Stanciuc Denis Viteslav”, GȚ „Morari Larisa”, GȚ „Popovici Sergiu”.

Aprobarea rezultatelor științifice s-a realizat în cadrul a zece foruri științifice naționale și internaționale:

1. Simpozionului Științific Internațional „Agricultura Modernă – Realizări și Perspective” 9-11 Octombrie 2013, UASM;
2. Simpozionului Internațional al Tinerilor Cercetători, 25-26 Aprilie 2013, ASEM;
3. Conferinței Internaționale „Agricultură pentru viață, viață pentru agricultură” 5-8 Iunie 2013, USAMV București, România;
4. Conferinței Internaționale „Agricultură pentru viață, viață pentru agricultură” 5-7 Iunie 2014, USAMV București, România;
5. Conferinței Internaționale Științifico-Practice „Creșterea economică în condițiile globalizării” 16-17 octombrie 2014, INCE;
6. Simpozionului Internațional „Prospects for the 3rd millenium agriculture” 25-27 Septembrie 2014, USAMV Cluj, România;
7. Sesiunii Științifice Anuale cu tema „Perspectivele agriculturii și dezvoltării rurale prin prisma noii politici agricole comune 2014-2020”, 10 decembrie 2014, Academia Română, Institutul de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”;
8. Simpozionului Internațional al Tinerilor Cercetători, 24-25 Aprilie 2015, ASEM.
9. Simpozionului Științific Internațional „Reformele economice în sectorul agroalimentar și impactul lor asupra dezvoltării economiei naționale”, 8-9 octombrie 2015, UASM.
10. Congresului Științific Internațional „Solul și hrana, resurse pentru o viață sănătoasă”, 22-24 octombrie 2015, USAMV Iași, România.

Publicațiile la tema tezei. Ideile fundamentale și conținutul de bază ale tezei se regăsesc în 12 lucrări științifice publicate cu un volumul total de 5,5 c.a.

Volumul și structura tezei au fost determinate de scopul și obiectivele lucrării și include adnotare în limba română, engleză, rusă, lista abrevierilor, introducere, trei capitole, concluzii și recomandări, bibliografie, anexe. Conținutul tezei este expus pe 154 pagini text de bază. Materialul ilustrativ conține 62 figuri, 30 tabele, 18 anexe. Bibliografia include 173 surse.

Cuvinte-cheie: competitivitate, întreprinderi agricole, sector horticol, lanț valoric, productivitate totală a factorilor, eficiență tehnică, eficiență tehnologică, eficiență la scară, subvenții, creștere economică, cooperare, cluster.

I. CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este expusă actualitatea și importanța subiectului de cercetare, au fost formulate scopul și obiectivele propuse spre realizare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, semnificația teoretică și

valoarea aplicativă a tezei, aprobarea rezultatelor cercetării, sumarul compartimentelor tezei și cuvinte-cheie.

În Capitolul I al tezei, intitulat „**Bazele teoretico-metodologice ale competitivității întreprinderilor agricole**” este reliefată definiția competitivității la diferite niveluri de cercetare; se analizează factorii care influențează asupra competitivității întreprinderilor agricole; sunt descrise strategiile competitivității întreprinderii; se explică noțiunea de avantaj competitiv și sursele acestuia; metodele de determinare a competitivității întreprinderilor; cadru regulatoriu de reglementare a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticole al Republicii Moldova.

În acest capitol au fost analizate lucrările mai multor savanți, privind competitivitatea întreprinderilor, printre care evidențiem: SUA - Porter M. [7], Krugman P. [13], Garreli S. [12], Aiginger S. [11]; România - Gavrilă I., Gavrilă T. [3], Nedelea Ș. [6]; Federația Rusă - Barinov A.V. [15], Blinov A.O. [16], Republica Moldova – Belostecinic G.[2], Sîrbu I. [18], Stratan A. [8], Timofti E. [9].

În rezultatul analizei definițiilor competitivității întreprinderii, propuse de savanții menționați, autorul a remarcat, că *competitivitatea întreprinderii agricole* reprezintă capacitatea întreprinderii de a oferi produse agricole de calitate înaltă la prețuri accesibile pe piață pentru satisfacerea nevoilor consumatorilor la un nivel mai înalt, comparativ cu concurenții.

În literatura economică modernă pentru evaluarea competitivității întreprinderii și a producției se utilizează mai mult de 100 de metode și circa 300 de indicatori economici. Evaluarea competitivității întreprinderii are scopul aprecierii situației economice a acesteia la un anumit moment dat al timpului, pe o anumită piață analizată [17].

În condițiile economiei de piață, reieșind din teoria și practica economică, sectorul agrar este foarte vulnerabil în fața influenței negative a diferitor factori, ceea ce determină necesitatea reglementării de stat a acestui sector, care trebuie să se bazeze pe elaborarea unor acte normative, privind simplificarea comerțului exterior cu produse horticole, sporirea atractivității Republicii Moldova în fața investitorilor străini și alocarea echitabilă a subvențiilor din partea statului întreprinderilor agricole.

În Capitolul II al tezei „**Starea actuală privind nivelul competitivității sectorului horticole al Republicii Moldova**” s-au analizat tendințele dezvoltării horticulturii din Republica Moldova; specializarea producătorilor agricoli din RM în cultivarea producției horticole în context regional; barierele cu care se confruntă producătorii de fructe și legume în procesul de producție; factorii competitivității sectorului horticole prin prisma Diamantului Porterian; lanțul valoric al producției horticole din Republica Moldova.

În anul 2014 ponderea agriculturii, economiei vînatului, silviculturii și pescuitului în PIB a constituit 12,8%, ce reprezintă o majorare față de anul 2013 cu 0,9 %.

Analiza structurii producției agricole pe ramuri în gospodăria de toate categoriile pentru anii 2011 și 2013 relevă, că în anul 2013 producția horticole a constituit 22,3% din total producție agricolă, ceea ce reprezintă o diminuare față de anul 2011 cu 5,8%, acest indicator constituind 28,1% [20].

Principalele bariere cu care se confruntă producătorii de produse horticole din Republica Moldova, care influențează negativ competitivitatea sectorului horticole

din țară sunt: *fragmentarea terenurilor agricole; sistemul de irigare slab dezvoltat, infrastructura post-recoltare slab dezvoltată.*

Analiza întreprinderilor agricole din sectorul horticol prin prisma celor cinci forțe ale concurenței definite de Michael Porter relevă că competiția pe piața locală este moderată fără înclinări mari față de consumator sau producător și poate genera crize de supraproducție în cazul lipsei unei piețe stabile externe (fig. 1).

Riscul noilor intrări pe piață nu este foarte ridicat din cauza că inițierea unei afaceri de producere a fructelor necesită investiții pe termen lung în plantații multianuale, ceea ce este un pic diferit față de producerea legumelor în perioada rece a anului, dar care de asemenea necesită investiții pentru sere. Noii intrați pe piață de asemenea urmează să asigure piața cu produse de înaltă calitate, bine ambalată pentru a fi competitivi față de firmele care deja produc producție horticolă.

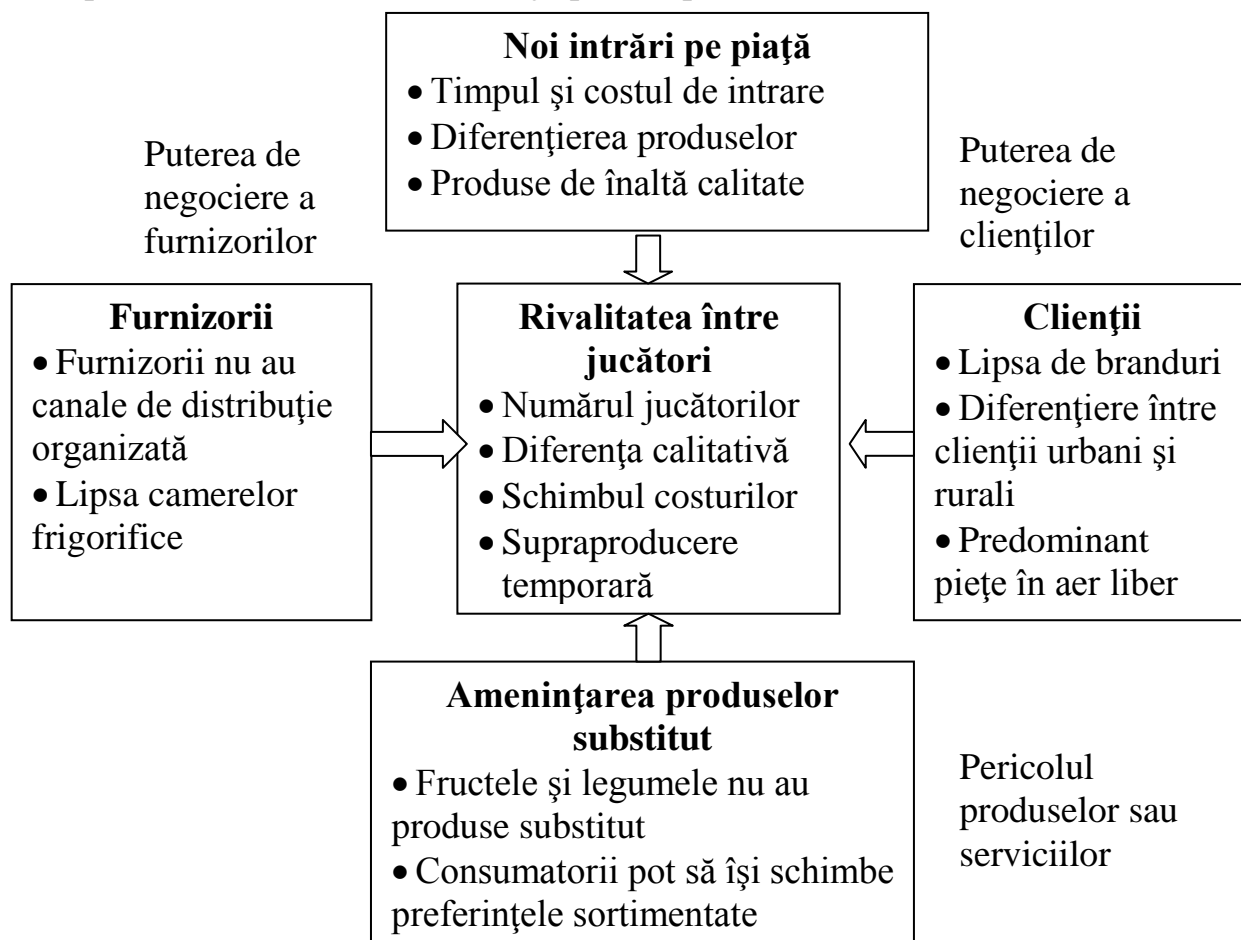

Fig. 1. Analiza întreprinderilor agricole din sectorul horticol prin prisma modelului celor cinci forțe care dirijează concurența

Sursa: elaborat de autor

Clienții sunt punctul final al tuturor preocupărilor producătorilor, pentru că achiziția produselor horticole de către consumatori reprezintă acceptarea ofertei producătorilor prin care se realizează schimbul marfă-bani. Cu părere de rău, în Republica Moldova nu există o strategie de branduri pentru produsele horticole, care ar diferenția produsele, astfel influențând asupra prețului. Totodată, este foarte important de remarcat că în Republica Moldova produsele horticole în mare parte sunt procurate în piețe în aer liber, din cauza prețului mai mic față de supermarketuri.

Amenințarea produselor substitut. Fructele și legumele nu au produse substitut. Prin urmare, odată cu descreșterea veniturilor populației Republicii Moldova, consumatorii își vor schimba preferințele spre produse mai ieftine: de la produse exotice la produse locale.

Furnizorii. În Republica Moldova numărul de furnizori de produse horticoale este destul de mare. Cei care dispun de o rețea bine organizată de distribuție de la producător la consumator (numărul lor fiind destul de mic) sunt mai avantajați, față de cei care nu dispun de o asemenea rețea.

În acest context, o problemă deosebit de gravă reprezintă lipsa camerelor frigorifice, ce determină producătorii agricoli să comercializeze producția horticolă direct din câmp în sezonul de recoltare la prețuri mai mici, față de perioada din afara sezonului, când ar putea obține venituri de două ori mai mari, dacă ar exista camere frigorifice.

Rivalitatea între jucători. Examinarea rivalității întreprinderilor agricole din sectorul horticol existente pe piață relevă că există situații când pe piața locală se înregistrează supraproducție, din cauza lipsei piețelor de desfacere stabile externe. Republica Moldova se confruntă cu numeroase bariere la export. Este de menționat că în rezultatul embargoului impus de Federația Rusă în anul 2014, producătorii de fructe și legume din RM, conform estimărilor MAIA, au suportat pierderi de peste 20 mln USD la exportul de mere, iar în ceea ce privește exporturile totale de produse alimentare, Republica Moldova a suportat pierderi de 200 mln USD.

Acestea au pus în evidență determinarea competitivității țării prin reliefaarea sectoarelor economiei naționale, unde statul înregistrează avantaje comparative la exportul de produse.

În acest sens, au fost efectuate multiple studii în vederea determinării avantajului comparativ al țărilor. O metodă de determinare a avantajului comparativ reprezintă calcularea indicelui Lafay, care oferă posibilitatea de a analiza avantajul comparativ al unei țări la exportul de produse, comparând balanța comercială a produsului analizat (grupele de produse) cu nivelul general al balanței comerciale.

$$LF_i = \left(\frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} - \frac{\sum_{i=1}^n X_i - M_i}{\sum_{i=1}^n X_i + M_i} \right) * \frac{X_i + M_i}{\sum_{i=1}^n X_i + M_i} * 100, \quad i = 1, \dots, n \quad (1)$$

Unde:

LF_i – indicele de specializare;

X_i – exportul produsului i ;

M_i – importul produsului i .

Valorile pozitive ale indicelui Lafay reflectă că țara are avantaj comparativ pentru grupul de produse analizat, altfel țara înregistrează dezavantaj comparativ.

În rezultatul analizei avantajului comparativ al produselor exportate din RM în perioada 2009-2014, calculat în baza indicelui Lafay (tabelul 1) se relevă că cel mai mare avantaj comparativ în anul 2014 a fost înregistrat la legume și fructe, constituind 2,23, reprezentând o diminuare în dinamică față de anul 2012 cu 0,16 și față de anul 2013 cu 0,07, drept consecință a embargoului impus de Federația Rusă. Pe locul doi s-au plasat semințele și fructele oleaginoase, pentru care indicele Lafay

în a. 2014 a constituit 1,47, ceea ce reprezintă o diminuare față de a. 2013 cu 0,04. Pe locul III, a. 2014, s-au plasat cerealele și preparatele pe bază de cereale, înregistrând un avantaj comparativ egal cu 1,72, relevând o majorare față de a. 2013 cu 0,72.

Tabelul 1. Analiza avantajului comparativ al produselor agricole exportate din Republica Moldova în perioada a. 2009-2014 (în baza indicelui Lafay)

Anii	Anii					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Produse						
Legume și fructe	2,6	2,74	2,34	2,39	2,3	2,23
Semințe și fructe oleaginoase	1,1	1,19	1,80	0,97	1,51	1,47
Cereale și preparate pe bază de cereale	0,94	0,84	0,56	0,20	1,00	1,72
Grăsimi și uleiuri vegetale fixate, brute, rafinate sau fracționate	0,8	0,67	0,77	0,88	0,36	0,74

Sursa: elaborat de autor în baza datelor [21]

Din analiza celor mai mari piețe de import a merelor, perelor și gutuilor exportate în stare proaspătă din Republica Moldova în anii 2010-2014 (mii USD) se atestă că pînă în anul 2013 cea mai mare cantitate de produse a fost exportată în Federația Rusă. Astfel, odată cu impunerea embargoului de către Federația Rusă în anul 2014, se observă o diminuare a exporturilor de mere, pere și gutui în stare proaspătă din RM pe piața Federației Ruse cu 34 712 mii dolari SUA, înregistrându-se o descreștere a exporturilor de la 43 681 mii dolari SUA la 8969 mii dolari SUA.

Tabelul 2. Evoluția volumului exporturilor de mere, pere și gutui din Republica Moldova pe principalele piețe pentru anii 2010-2014, mii USD

Anii	2010	2011	2012	2013	2014	Abaterile 2014 față de:			
						2010	2011	2012	2013
Importatori									
Federația Rusă	47412	52895	37766	43681	8969	-38443	-43926	-28797	-34712
Belarus	2624	3192	1403	2018	11057	+843	+786	+9654	+9039
Kazakhstan	168	928	877	1522	2758	+259	+183	+1881	+1236
Romania	798	541	292	411	541	-257	-	+249	+130

Sursa: elaborat de autor în baza datelor [21]

În anul 2014, producătorii de produse horticoale din RM au suportat pierderi colosale. Piața Federației Ruse a fost substituită parțial de piața din Belarus, unde exporturile de mere, pere și gutui în stare proaspătă din Republica Moldova în anul 2014 au constituit 11 057 mii dolari SUA, sau o creștere cu 9039 mii dolari SUA față de a. 2013, fiind urmate după piața din Federația Rusă de piața din Kazakhstan și România (tabelul 2).

În contextul celor descrise mai sus, este necesară o reorientare a exporturilor de produse horticoale moldovenești spre alte piețe decît cea a Federației Ruse. În această ordine de idei, în urma analizei dinamicii Indicelui Intensității Comerțului Intraregional pe anii 2005-2013, s-a remarcat că acest indice are o evoluție ascendentă în ultimii ani în comerțul intraregional dintre RM și UE-27.

De o deosebită popularitate în țările Uniunii Europene și SUA în evaluarea competitivității întreprinderilor se bucură **metoda lanțului valoric**.

Scopul de bază a metodei lanțului valoric în evaluarea competitivității întreprinderilor agricole constă în înțelegerea relațiilor dintre actorii lanțului valoric și avantajele economice și sociale ale acestora.

Astfel, din analiza lanțului valoric al tomatelor în stare proaspătă se relevă că acesta se divizează în opt arii de activitate distincte legate de procesul de producție [4]:

- Pregătirea terenului;
- Plantarea;
- Întreținerea plantelor;
- Recoltarea;
- Sortarea;
- Spălarea;
- Controlul calității;
- Ambalarea și încărcarea.

Analiza lanțului valoric al tomatelor în stare proaspătă relevă că întreținerea plantelor constituie 32,4% din total costuri de producție la 1 kg de tomate, din care materiei prime îi revine 78,6% și muncii 21,4%. De asemenea, unul dintre cele mai ridicate costuri de producție au fost înregistrate pentru plantare – cca 37,2 %, din care costurile pentru materiale constituie circa 70,4%.

Costurile înalte ale semințelor sunt generate de importurile de semințe din Franța, Olanda, Italia, Republica Cehă, deși unele din ele sunt obținute local.

Costurile înalte pentru întreținerea plantelor sunt generate de costurile înalte la fertilizanți și chimicale, care în mare parte sunt importate. RM în anul 2013 a importat fertilizanți în valoare totală de 742 182 dolari SUA, ceea ce reprezintă o creștere față de anul 2010 cu 450 560 dolari SUA, când acest indicator a fost egal cu 291 622 dolari SUA. Foarte mulți producători nu sunt suficient de informați privind tipurile de fertilizanți existenți pe piață. Totodată, foarte puțini producători agricoli din sectorul horticol efectuează testarea solului înainte de utilizarea fertilizanților.

O problemă în producția de tomate în stare proaspătă reprezintă irigarea insuficientă a terenurilor agricole.

Astfel, conform datelor studiilor efectuate de unii savanți [1] se atestă că în perioada 1946 -1990, suprafața terenurilor irigate a crescut de la 5 mii ha în a.1946 la 291 mii ha în a. 1990 (fig. 2). Odată cu privatizarea masivă a terenurilor din anii 90, se atestă o diminuare a suprafețelor irigate de circa 3 ori: de la 291 mii ha irigate în anul 1990, la 97 mii ha în anul 1995. În anul 2012 au fost înregistrate circa 36 000 ha suprafețe irigate. La moment irigația se aplică preponderent la culturile legumicole și pomiviticele.

Limitarea accesului la irigare are un caracter regulatoriu, pentru că există numeroase regulamente, norme de drept care limitează accesul la irigare. De exemplu: utilizarea apelor subterane pentru irigare de suprafață sau artisanale este interzisă din cauza pânzelor freatice în scădere și griji ca omul să fie asigurat cu apă potabilă. Procedura de alocare a terenurilor pentru construcția lacurilor este una complicată și foarte anevoioasă. În situația când este posibil de creat sisteme de irigare riverane, prețurile pentru un metru cub de apă sunt mari: 10 MDL sau 8 cenți SUA și mai mult, fiind mai mari decât consumul domestic de apă din Chișinău.

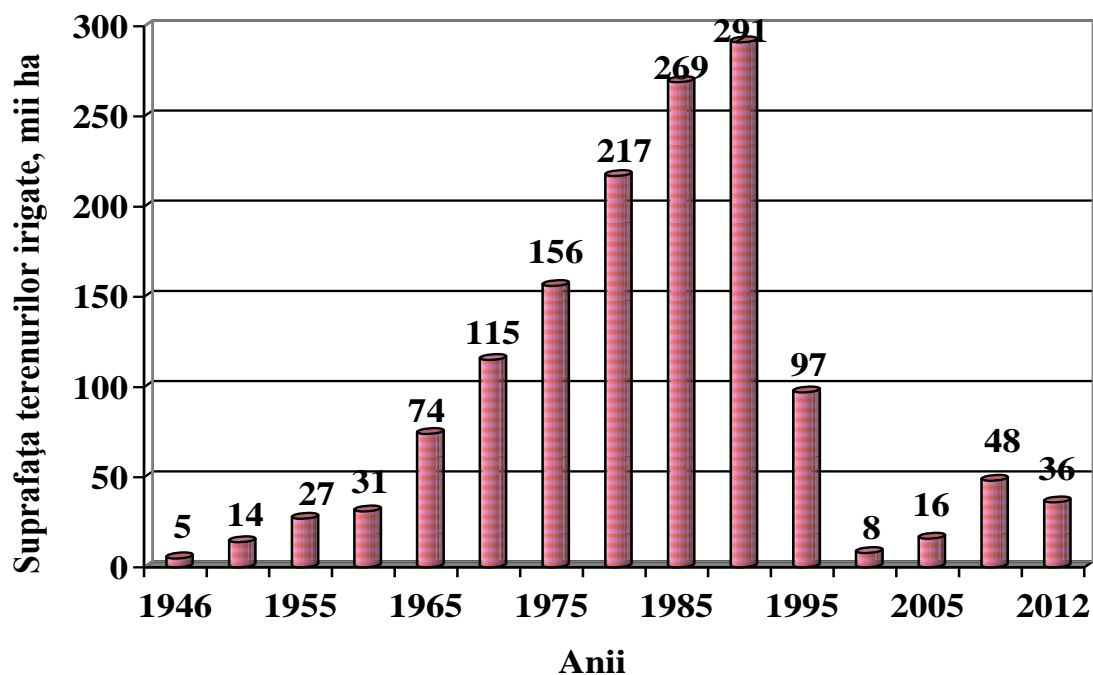

Fig. 2. Dinamica terenurilor irigate din Republica Moldova în perioada 1946-2012, mii ha

Sursa: ajustat de autor în baza [1]

Astfel, producătorilor agricoli din cauza costurilor mari, a birocrăției și a subvențiilor insuficiente (în anul 2012 au fost alocate doar 14% din resursele fondului de subvenționare, pentru infrastructura de irigare) le este foarte dificil să creeze sisteme moderne de irigare, care să contribuie la dezvoltarea agriculturii competitive.

Principalele canale de distribuție prin care tomatele ajung la consumatorul final sunt: **piețe cu amănuntul în aer liber, supermarketuri, magazine de zarzavaturi mici, piețe de export.**

1. Piețe în aer liber – este tipul de piață predominant în RM, prin care sunt comercializate circa 80 % din tomate. Cerințele de calitate pentru acest canal de distribuție nu sunt foarte înalte, iar competitivitatea se bazează în mare parte pe preț. Consumatorii aleg produsele care cel mai bine li se potrivesc categoriei de venituri disponibile. Prețurile de comercializare a tomatelor la piețe în aer liber sunt de 3-5 MDL/kg în perioada din timpul sezonului. În acest canal de distribuție tranzacțiile sunt neformale, fără invoice-uri, facturi etc.

În Republica Moldova există 4 piețe angro mari, trei dintre care sunt localizate în Chișinău și una este localizată în Bălți (fig. 3.). Aceste piețe angro aprovizionează 138 piețe cu amănuntul din întreaga țară, printre care: 38 piețe la nivel de raion și 100 piețe locale, dintre care 12 piețe sunt localizate în Chișinău.

2. Supermarketuri – fructele și legumele ocupă o poziție neînsemnată din spațiul comercial, și anume mai puțin de 5%. Treptat se atestă o modificare a preferințelor consumatorilor: de la produse vândute în aer liber care nu sunt ambalate corespunzător, la produse din supermarketuri. Produsele procurate de supermarketuri provin deseori de la companii de distribuție și mai puțin de la producători direct din câmp.

- ▲ Piețe agricole cu amănuntul (38 piețe în total)
- ⬢ Piețe agricole engros (4 piețe în total)

Fig. 3. Principalele piețe agricole din Republica Moldova

Sursa: ajustat de autor [22]

3. Magazine de zarzavaturi mici – Aceste magazine mici sunt create în special în zonele populate intens, pentru a facilita accesul la tomate chiar lângă casă, fără a fi necesară deplasarea consumatorilor la piață. Prețurile variază doar cu 0,5-1,0 MDL/kg față de prețurile piețelor în aer liber. Conform unor calcule efectuate de furnizori, circa 20-40% din produsele realizate de aceste magazine se datorează localizării magazinului în zone rezidențiale.

4. Piețe de export – O cantitate foarte mică de tomate este exportată. Tomatele moldovenești sunt exportate pe piețele străine prin intermediul comercianților-intermediari și doar o mică parte se exportă direct.

Cel mai mare concurent la comerțul cu tomate proaspete pe piața locală este Turcia. În comparație cu Republica Moldova, în Turcia suprafața cultivată cu tomate este de cca 50 de ori mai mare, constituind peste 300 000 ha, față de suprafața din Republica Moldova de 6000 ha. Astfel, în Turcia există economie la scară, se aplică tehnologii performante, productivitatea tomatelor fiind de circa 3,7 ori mai mare decât în RM, constituind 33,54 tone la ha, în raport cu doar 9 tone la ha în Republica Moldova.

Cel mai mare volum de producție obținut în Turcia își are originea din sere – circa 20%, pe când în RM marea majoritate a producției se obține în câmp deschis și doar 9 % din sere.

Analiza comparativă a ratei costurilor pentru remunerarea muncii din total costuri de producție ale tomatelor produse în sere din RM și Turcia determină costuri mai înalte pentru remunerarea muncii în Republica Moldova comparativ cu Turcia, datorită insuficienței aplicării tehnologiilor performante în procesul de producție al tomatelor din Republica Moldova, fapt ce determină necesitatea reutilizării serelor pentru a diminua acest cost de producție.

Analiza lanțului valoric al merelor relevă că cele mai profitabile sunt livezile unde se aplică tehnologii super-intensive, înregistrând un profit brut de circa patru ori mai mare decât în cazul livezilor tradiționale [10].

În Capitolul III „**Direcții de sporire a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova**” se abordează direcțiile de perfecționare a metodologiei de determinare a competitivității; se reliefează rolul deosebit al subvențiilor la sporirea competitivității întreprinderii; se analizează și se propun modalități eficiente de cooperare prin clustere între întreprinderile agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova.

Astfel, ideea principală în măsurarea productivității, prin care Michael Porter definește noțiunea de competitivitate, denotă că se poate de calculat un indicator global al productivității, numit *productivitate totală a factorilor (TFP)*, care reflectă cât de eficient o întreprindere folosește toate mijloacele de producție (inputurile totale) pentru a produce outputuri [14].

Utilizând dualitatea din programarea liniară, se poate determina o formă înfășurătoare echivalentă de determinare a competitivității întreprinderilor agricole, și anume:

$$\left\{ \begin{array}{l} \min_{\theta, \lambda} \theta \\ -y_i + Y\lambda \geq 0 \\ \theta x_i - X\lambda \geq 0 \\ N_1 \cdot \lambda \leq 1 \\ \lambda \geq 0, \end{array} \right. \quad (2)$$

Unde:

θ – reprezintă parametrul de eficiență;

n – numărul de fermieri;

Y – vectorul outputurilor, n -dimensional care este reprezentat de venitul din vânzarea produselor agricole;

X – este vectorul inputurilor, $n \times 5$ dimensional, care este dat de:

- a) Suprafața terenului agricol efectiv semănată, ha
- b) Costuri privind remunerarea muncii, mii lei
- c) Costuri pentru semințe și material săditor, mii lei
- d) Costuri pentru îngrășăminte chimice și naturale, mii lei
- e) Costuri activităților auxiliare și costuri indirecte, mii lei

N_1 – este un vector n -dimensional cu componente 1;

λ – reprezintă variabilele problemei de programare liniară, ce va fi rezolvată.

Prelucrarea datelor primare s-a efectuat utilizând programul DEAP versiunea 2.1*.

Analiza empirică a eficienței, productivității și competitivității întreprinderilor agricole s-a efectuat în baza datelor primare a 488 întreprinderi agricole obținute de la Biroul Național de Statistică al Moldovei pentru perioada anilor 2008-2012.

Analiza productivității totale a factorilor a întreprinderilor agricole din Republica Moldova pentru perioada 2009-2012, relevă că media TFP pentru perioada analizată a constituit 1,015, ceea ce reflectă că productivitatea totală a sporit cu 1,5%, fapt ce se datorează variației eficienței tehnice cu 4,8% [5].

Tabelul 3. Valorile productivității totale a factorilor (TFP) a întreprinderilor agricole din Republica Moldova pentru perioada anilor 2009-2012

Anul	Variația eficienței tehnice	Variația eficienței tehnologice	Variația eficienței pure	Variația eficienței la scara	Productivitatea totala a factorilor (TFP)
2009	1.104	0.978	1.151	0.959	1.079
2010	0.713	1.861	0.796	0.896	1.328
2011	1.800	0.501	1.441	1.249	0.902
2012	0.850	0.967	0.908	0.936	0.821
Media	1.048	0.969	1.046	1.001	1.015

Sursa: elaborat de autor

Din analiza variației eficienței tehnologice, se observă că media acestui indicator pentru perioada a. 2009-2012 a constituit 0,969, ceea ce reflectă că aplicarea tehnologiilor performante în procesul de producție s-a diminuat cu 3,1%, adică nu se efectuează investiții în procesul de modernizare a parcului de tractoare.

Precizia evaluării indicatorului TFP din tabelul 3, este relevată de intervalul de încredere egal cu 0,015, cu 95% precizie conform distribuției Student.

Din cele 488 de întreprinderi agricole analizate inițial, au fost selectate 303 întreprinderi agricole cu frontiera funcției de producție horticolă.

Tabelul 4. Analiza competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol pentru anii 2009-2012 (extras a 10 înregistrări din rezultatele DEAP)

Nr. într.	Variația eficienței tehnice	Variația eficienței tehnologice	Variația eficienței pure	Variația eficienței la scara	Productivitatea totala a factorilor (TFP)
1	1.925	0.836	1.525	1.262	1.609
2	1.299	1.013	1.403	0.926	1.315
3	1.150	1.106	1.527	0.753	1.273
4	1.803	1.012	2.054	0.878	1.826
5	0.731	0.912	0.924	0.792	0.667
6	1.467	0.982	1.708	0.859	1.440
7	1.253	1.064	1.474	0.850	1.334
8	1.040	1.022	1.227	0.847	1.063
9	1.323	0.979	1.585	0.834	1.295
10	1.453	0.916	1.713	0.848	1.330
Media	1,135	0,925	1,185	0,957	1,048

Sursa: elaborat de autor prin intermediul pachetului de programare DEAP 2.1

Analiza competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al RM pentru anii 2009-2012 relevă că media TFP a constituit circa 1,048, adică productivitatea totală la întreprinderile agricole cu frontiera funcției de producție horticola a sporit cu 4,8% în perioada analizată, ceea ce depășește cu 3,3 la sută media TFP a întreprinderilor agricole cu frontiera funcției de producție pe total culturi vegetale. Prin urmare întreprinderile agricole specializate în producerea produselor horticoale sunt mai competitive față de întreprinderile agricole în care producția horticola nu este una dominantă.

Precizia evaluării indicatorului TFP la întreprinderile agricole din RM cu frontiera funcției de producție horticola pentru anii 2009-2012 este relevată de intervalul de încredere egal cu 0,032, cu 95% precizie conform distribuției Student.

Astfel, din analiza tabelului 4, se relevă că întreprinderea cu numărul de rând 1 are valoarea TFP egală cu 1,609, ce depășește media TFP pentru anii 2009-2012 cu 0,561. Din analiza ponderii venitului din vânzări în total venituri ale întreprinderii agricole, se relevă că circa 83% venituri din vânzări sunt din comercializarea producției horticoale, în special a fructelor sămânțoase. Diminuarea variației eficienței tehnologice cu 16,4% relevă că în întreprindere are loc degradarea procesului tehnologic.

În cazul întreprinderii cu numărul 5, se relevă că valoarea TFP este egală cu 0,667, fiind mai mică decât media TFP pentru a. 2009-2012, deși ponderea veniturilor din vânzări a producției horticoale în total venituri din vânzări a constituit circa 39%. Diminuarea considerabilă a valorii TFP a acestei întreprinderi agricole a fost cauzată de diminuarea cu 8,8% a eficienței tehnologice, și a eficienței pure cu 7,6%. Această întreprindere agricolă necesită o modernizare a procesului de producție.

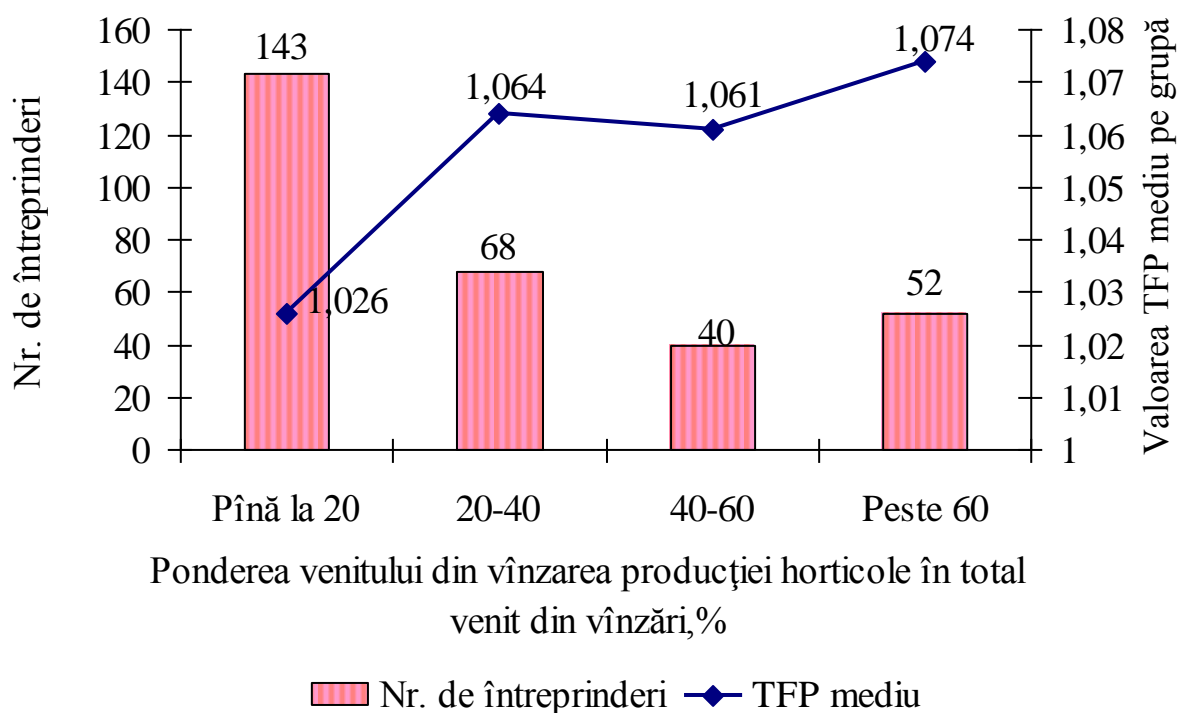

Fig. 4. Gruparea întreprinderilor agricole după ponderea venitului din vânzarea producției horticoale a. 2012, %

Sursa: elaborat de autor

În rezultatul grupării întreprinderilor agricole din sectorul horticola (303) după ponderea venitului din vânzarea produselor horticoale (fig. 4.), s-a evidențiat că odată cu creșterea ponderii venitului din vânzarea producției horticoale are loc o creștere a competitivității întreprinderilor agricole și anume: la întreprinderile agricole unde ponderea venitului din vânzarea producției horticoale constituie peste 60% s-a înregistrat cea mai mare valoare a TFP mediu egal cu 1,074, aceste întreprinderi fiind cele mai competitive. Totodată, la întreprinderile agricole unde ponderea venitului din vânzarea producției horticoale constituie între 20-40 și 40-60 la sută, competitivitatea conform datelor din fig. 4. este egală cu 1,064 și 1,061, înregistrându-se o diferență nesemnificativă egală cu 0,003 între valorile TFP mediu a celor două grupe.

Datele referitoare la fig. 4. au evidențiat că cel mai puțin competitive sunt întreprinderile, care au o pondere a venitului din vânzarea producției horticoale în total venit din vânzări pînă la 20 la sută. Valoarea TFP mediu pentru aceste întreprinderi este egală cu 1,026 sau cu 0,048 mai puțin față de întreprinderile, unde ponderea venitului din vânzarea produselor horticoale în total venituri din vânzări depășește 60 la sută.

Astfel, odată cu creșterea ponderii de la 20% și mai mult a venitului din vânzarea producției horticoale în total venit din vânzări, competitivitatea întreprinderii agricole se majorează comparativ cu întreprinderile agricole, unde această pondere constituie sub 20%.

Un factor important în sporirea competitivității întreprinderilor agricole din Republica Moldova reprezintă subvențiile. Repartiția teritorială a subvențiilor relevă că discrepanța între subvențiile primite per raioane este foarte mare [19].

Din analiza dinamicii competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al RM în dependență de subvenții în perioada anilor 2009-2012, se relevă că întreprinderile agricole din sectorul horticola ce au primit subvenții sunt mai competitive față de întreprinderile agricole ce nu au primit subvenții.

Totodată, din analiza fig. 5, se relevă că în anul 2011, întreprinderile agricole din sectorul horticola ce nu au primit subvenții au înregistrat un TFP mediu mai mare cu 0,177 față de întreprinderile agricole din sectorul horticola ce au primit subvenții, fapt ce își găsește explicație în lipsa unui control vigilent din partea statului privind utilizarea după destinație a mijloacelor fondului de subvenționare.

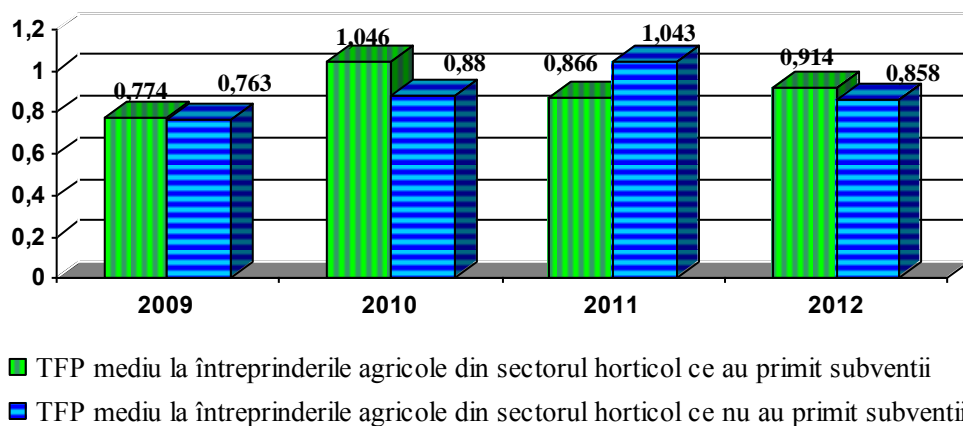

Fig. 5. Dinamica competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova în dependență de subvenții în perioada a. 2009-2012

Sursa: elaborat de autor

Din datele fig. 5., se relevă că diferența dintre valoarea TFP mediu la întreprinderile care au beneficiat de subvenții față de valoarea TFP mediu la întreprinderile ce nu au beneficiat de subvenții nu este foarte mare, ceea ce reflectă ineficiența sistemului de subvenționare din țară, care necesită o perfecționare în ceea ce privește măsurile de subvenționare, criteriile de selectare a beneficiarilor subvențiilor, cât și controlul utilizării după destinația a subvențiilor alocate.

Utilizând pachetul de programe Statgraphics Centurion XVII s-a determinat influența subvențiilor asupra competitivității, prin aplicarea funcției de producție Cobb Douglass, care are următoarea formă:

$$y = Ax_1^\alpha x_2^\beta x_3^\gamma x_4^\delta x_5^\varepsilon \quad (3)$$

Unde:

y – Productivitatea totală a factorilor (TFP)

A – Valoarea constantei

x_1 – Suprafața terenului agricol efectiv semănată, ha;

x_2 – Costuri privind remunerarea muncii, mii lei

x_3 – Costuri auxiliare, mii lei

x_4 – Venituri din vânzări, mii lei

x_5 – Mărimea subvențiilor, mii lei

$\alpha, \beta, \gamma, \delta, \varepsilon$ – elasticitățile outputurilor

În rezultatul prelucrării datelor pentru anul 2012, utilizând pachetul de programe Statgraphics Centurion XVII s-au obținut rezultatele din tabelul de mai jos:

Tabelul 5. Analiza influenței factorilor asupra competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola prin aplicarea funcției Cobb Douglas, a. 2012

Parametri estimați	Valoarea parametrului	Greșeala mediei	Criteriul Student	Precizia calculului
Constanta	-0,449155	0,214811	-2,09093	0,0383
Suprafața ter. agricol	-0,0886767	0,0445714	-1,98954	0,0486
Remunerarea muncii	-0,0198897	0,0509399	-0,390454	0,6968
Costuri auxiliare	-0,272331	0,0549613	-4,95496	0,0000
Venit din vânzări	0,386964	0,0661481	5,84997	0,0000
Subvenții	0,00416028	0,033865	0,122849	0,9024

Sursa: elaborat de autor prin intermediul pachetului de programare Statgraphics Centurion XVII

În baza datelor de mai sus, s-au obținut următoarele valori ale funcției Cobb Douglas:

$$A = e^{-0,449155} = \exp(-0,49155) = 0,638167 \quad (4)$$

$$TFP = 0,638x_1^{-0,088}x_2^{-0,019}x_3^{-0,272}x_4^{0,38}x_5^{0,0041} \quad (5)$$

Astfel, conform ecuației de mai sus, dacă se mărește cu 1% mărimea subvențiilor acordate întreprinderilor agricole din sectorul horticola, adică x_5 , atunci competitivitatea întreprinderii, adică valoarea TFP, va crește cu 0,0041%, fapt ce

reliefează că subvențiile influențează pozitiv asupra competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola.

În vederea utilizării raționale a subvențiilor, în conformitate cu măsurile de subvenționare, propunem crearea unei **Unității de control a utilizării și repartizării mijloacelor de subvenționare**. Această structură va avea drept scop principal monitorizarea activității AIPA privind gestionarea resurselor destinate subvenționării producătorilor agricoli și a beneficiarilor de subvenții privind utilizarea după destinație a resurselor alocate.

În același context, se va urmări dacă la alocarea resurselor de subvenționare se respectă toate prevederile legislației în vigoare. În cazul nerespectării legislației privind alocarea și utilizarea resurselor din fondul de subvenționare, și depistării persoanelor implicate în diverse scheme de fraude acestea vor fi sancționate în conformitate cu legislația în vigoare.

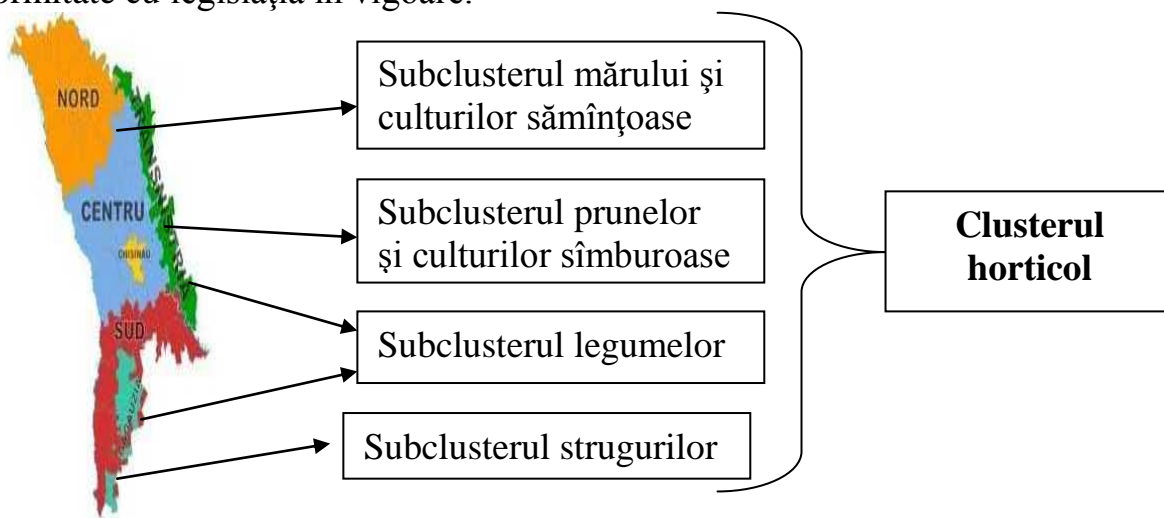

Fig. 6. Modelul clusterului horticola din Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor

În vederea îmbunătățirii situației existente în sectorul horticola este necesară cooperarea între producătorii de legume și fructe și procesatori, precum și o cooperare cu instituțiile statului. Din aceste considerente, propunem crearea **clusterului horticola** cu subcomponentele horticole: subclusterul mărului, subclusterul prunelor, subclusterul legumelor, subclusterul strugurilor care va contribui la sporirea cooperării actorilor de pe piața produselor horticole.

Contribuția clusterelor la sporirea competitivității întreprinderilor este deosebit de importantă, și îmbracă cel puțin trei dimensiuni: productivitatea, inovația și crearea de noi grupări de întreprinderi agricole.

Din cele relatate mai sus, concluzionăm că sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola depinde de nivelul de cooperare dintre întreprinderile agricole, clusterelor, reprezentînd un mijloc eficient de soluționare a problemelor cu care se confruntă producătorii agricoli.

III. CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În rezultatul cercetărilor efectuate privind sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova se desprind următoarele **concluzii**:

1. În lumea modernă, competitivitatea a devenit preocuparea centrală a tuturor țărilor lumii. La nivel macroeconomic și microeconomic, noțiunea de competitivitate este intens studiată și cuprinde diverse nivele de cercetare: la nivel de țară, ramură, întreprindere, producție.

2. Competitivitatea întreprinderii agricole este determinată de avantaje durabile față de concurenți, prin oferirea de producție agricolă de calitate înaltă la prețuri mai avantajoase, decât cele ale concurenților sau furnizorilor potențiali, câștigând cel puțin costul de oportunitate al mijloacelor investite și asigurând un nivel mai înalt al profitului.

3. Producția horticola reprezintă o treime din total producția agricolă din Republica Moldova, înregistrând cel mai mare avantaj comparativ, în special la fructele sămânțoase: mere, pere și gutui proaspete, fiind urmate de struguri și de fructele sîmburoase - caise, piersici, cireșe.

4. Rezultatele privind analiza piețelor de desfacere a produselor horticoale din Republica Moldova relevă că pînă în anul 2013, principala piață de desfacere a fost piața Federației Ruse. Întreprinderile agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova, în rezultatul impunerii embargoului de către Federația Rusă au suportat pierderi colosale, fiind necesară o reorientare a exporturilor spre alte piețe.

5. Principalele bariere cu care se confruntă producătorii de produse horticoale din Republica Moldova sunt: a) fragmentarea terenurilor agricole; b) sistemul de irigare slab dezvoltat, c) infrastructura post-recoltare slab dezvoltată.

6. Raportului Competitivității Globale pentru anii 2014-2015 relevă că cele mai mari bariere în RM în creșterea competitivității sunt: dimensiunea pieței, problema funcționării eficiente a instituțiilor statului; sofisticarea afacerilor, lipsa strategiilor de branding, marketing, distribuție.

7. Studiul întreprinderilor agricole din sectorul horticola prin prisma celor cinci forțe ale concurenței definite de Michael Porter relevă că competiția pe piața locală este moderată fără înclinări mari față de consumator sau producător, existînd situații cînd piața locală se confruntă cu supraproducție de legume și fructe, din cauza lipsei piețelor de desfacere stabile externe.

8. Analiza lanțului valoric al produselor horticoale denotă că cele mai mari costuri sunt legate de procurarea fertilizanților pentru îngrijirea plantațiilor, costurile semințelor, care cel mai frecvent sînt importate de peste hotarele țării.

9. La întreprinderile agricole din sectorul horticola odată cu creșterea ponderii venitului din vînzarea producției horticoale peste 20%, s-a înregistrat majorarea valorii TFP. Cele mai înalte valori ale TFP au fost înregistrate la întreprinderile agricole, unde ponderea venitului din vînzarea producției horticoale a depășit 60%, valoarea TFP mediu pentru întreprinderile analizate fiind egală cu 1,074.

10. Investigațiile asupra valorilor eficienței tehnologice la întreprinderile agricole cu specializare în producție horticola, relevă că în majoritatea cazurilor valoarea eficienței tehnologice ia valori subunitare, ceea ce influențează negativ asupra competitivității întreprinderilor, fiind necesare investiții pentru modernizarea procesului tehnologic din cadrul întreprinderilor.

11. Analiza influenței subvențiilor asupra competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola reliefează că subvențiile influențează pozitiv asupra competitivității întreprinderilor agricole și denotă că mărirea cu 1% a subvențiilor acordate întreprinderilor agricole va majora valoarea TFP cu 0,0041%.

12. Repartiția teritorială a subvențiilor relevă că discrepanța dintre subvențiile primite per raioane este foarte mare. Prin urmare, pentru a asigura o dezvoltare mai uniformă a spațiului rural și de a asigura o echitate în acest sens, puterea executivă a statului trebuie să elaboreze politici suplimentare de finanțare a suprafețelor dezavantajate.

13. În Republica Moldova nu există cadru legal privind crearea și dezvoltarea clusterelor. Crearea clusterelor horticole va intensifica nivelul de cooperare reciprocă dintre producătorii de producție horticola; producători și procesatori, dar și dintre producătorii de producție horticola și instituțiile de stat.

14. Contribuția clusterelor la sporirea competitivității întreprinderilor agricole este deosebit de mare, și îmbracă cel puțin trei dimensiuni: productivitatea, inovația și crearea de noi grupări de întreprinderi agricole.

În scopul sporirii competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola se propun următoarele **recomandări**:

1. Utilizarea indicatorului global al productivității - „productivitatea totală a factorilor” (TFP) la determinarea competitivității întreprinderilor agricole.

2. Asigurarea păstrării calității producției horticole prin dezvoltarea infrastructurii post-recoltare, în vederea asigurării pieței cu produse horticole în stare proaspătă pe tot parcursul anului.

3. Diversificarea piețelor de desfacere a produselor horticole prin cooperarea producătorilor de fructe și legume cu Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare în elaborarea unei strategii de promovare a produselor horticole pe piețele externe.

4. Crearea asociațiilor consumatorilor de apă și modernizarea sistemelor de irigare ce vor permite producătorilor agricoli să reducă costurile de operare și întreținere a acestora.

5. Aplicarea modelului lanțului valoric în determinarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticola al Republicii Moldova, ce va permite evidențierea rolului fiecărei verigi al lanțului valoric în sporirea competitivității întreprinderilor agricole.

6. Dezvoltarea procesului tehnologic prin efectuarea investițiilor în tehnologii performante de producție și modernizarea parcului de mașini și tractoare, fapt ce va reduce substanțial costurile de producție, astfel favorizând creșterea competitivității întreprinderii.

7. Aplicarea subvenționării exporturilor de producție horticola, ce va contribui la crearea întreprinderilor orientate spre export, influențând pozitiv la sporirea competitivității producției horticole și respectiv la creșterea bunăstării populației.

8. Introducerea Unității de control a utilizării și repartizării mijloacelor de subvenționare, care va avea drept scop principal monitorizarea activității AIPA, privind gestionarea resurselor destinate subvenționării producătorilor agricoli și a beneficiarilor de subvenții, privind utilizarea după destinație a resurselor alocate.

9. Crearea fondului pentru competitivitate suplinit cu mijloace bănești din contul defalcării unui procent din suma totală a exporturilor de producție horticola,

mijloacele financiare acumulate de orientat prioritar spre dezvoltarea competitivității sectorului dat și asigurarea durabilității lui.

10. Sporirea cooperării dintre producătorii de legume și fructe și procesatori prin crearea clusterelor horticole, ce vor fi „motorul” dezvoltării economice și inovării, reprezentând un mijloc de colaborare între întreprinderi, instituții de cercetare, furnizori, clienți și competitori localizați în aceeași arie geografică (locală, națională, internațională).

IV. BIBLIOGRAFIE

1. Andrieș S., Filipciuc V. Eficacitatea irigației în condițiile RM. În: Akademos, Chișinău, 2014, nr.3 (34), p. 101.
2. Belostecinic G. Concurență, marketing, competitivitate. Chișinău: ASEM, 1999, p.140.
3. Gavrilă I., Gavrilă T. Competitivitatea și mediul concurențial. Promovarea și protejarea concurenței în Uniunea Europeană. București, Ed. Economică, 2009, p. 129.
4. Golban. A. Value chain analysis and major constraints in increasing the competitiveness of high value added horticultural production of the Republic of Moldova. În: Ediția a-IX-a a Conferinței Științifice Internaționale „Creșterea Economică în condițiile globalizării”. Chișinău: INCE, 2014, p. 351-357.
5. Golban A. Abordări non-parametrice în măsurarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova. În Revista: Agricultura Moldovei, Chișinău, 2015, nr. 5-6, p. 11-15.
6. Nedelea Ș. Competitivitate și costuri. București, Editura ASE, 2003, p. 256.
7. Porter M. Despre concurență. Trad.: Dan Criste. București, Meteor Press, 2008.
8. Stratan A., Clipa V., Pelivan M., Fala A. Analiza competitivității naționale prin prisma indicatorilor de performanță a exporturilor. Chișinău, Complex Ed. al IEFS, 2001.
9. Timofti E. Eficiență și competitivitate în agricultură. Chișinău: Complexul Editorial-Poligrafic al IEFS, 2009. 296 p.
10. Zbancă A., Negritu G. Feasibility of investments for planting and maintenance of apple orchards by applying various technologies. In: Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. USAMVB, Vol 13, Issue 1, 2013.
11. Aiginger C. Competitiveness: from a dangerous obsession to a welfare creating ability with positive externalities. În: Journal of Industry, Competition and Trade, Vol. 6, Netherlands, 2006, p. 161-177.
12. Garrelli S. Competitiveness 20 years later. IMD World Competitiveness yearbook, 2008, p. 30, Lausanne, Switzerland.
13. Krugman P. Making sense of the competitiveness debate. In: Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12, No. 3, 1996, p. 17-25.
14. OECD. Fostering productivity and competitiveness in agriculture. OECD publishing, 2011.
15. Баринов, А.В. Развитие организации в конкурентной борьбе. Менеджмент в России и за рубежом. Москва, 2000, № 6, с. 3–13.
16. Блинов А.О., Захаров В.Я. Имидж организации как фактор ее

конкурентоспособности. Менеджмент в России и за рубежом. Москва, 2003, № 4, с. 20–24.

17. Журан Е.А., Абаза И.О. Оценка конкурентоспособности предприятия с использованием современных информационных технологий. Праці Одеського політехнічного університету, 2011, Вип 3(37), с. 189-193.
18. Сырбу И. Основы конкуренции в системе бизнеса. В книге: «Администрирование предпринимательства в условиях рыночных отношений», с. 227-263. Молд. Экон. Акад. Chişinău, 2013, 335 с.
19. Site-ul oficial al Agenției de Intervenții și Plăți pentru Agricultură. <http://aipa.gov.md/> (vizitat 08.09.2014).
20. Site-ul oficial al Biroului Național de Statistică. <http://www.statistica.md/> (vizitat 06.10.14).
21. Site-ul oficial al United Nations Commodity Trade Statistics Database. <http://comtrade.un.org/db/> (vizitat 05.05.2014).
22. Site-ul oficial al Programului Competitivitatea Agricolă și Dezvoltarea întreprinderilor <http://www.aced.md/> (vizitat 10.11.2014).

V. PUBLICAȚII LA TEMA TEZEI

- **Articole în reviste din străinătate recunoscute**
  1. Cimpoeș D., Golban A. **The competitiveness of high value added agriculture and major factors of its increasing: the case of the Republic of Moldova.** În Revista: *Scientific papers Series „Management, economic engineering in agriculture and rural development”*, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară, București, 2013, Volume 13, Issue 2/2013, p. 41-47., 0,44 c.a. ISSN 2284-7995.
  2. Golban A. **The increasing of competitiveness of high value added horticultural production in the context of the economic growth of the Republic of Moldova.** În Revista: *Scientific papers Series „Management, economic engineering in agriculture and rural development”*, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară, București, 2014, Volume 14, Issue 2/2014, p. 133-140., 0,52 c.a. ISSN 2284-7995.
  3. Golban A. **The analyze of competitiveness and competitive advantage of the horticultural production of the Republic of Moldova: challenges and opportunities.** În Revista: *Agricultural Economics and Rural Development Journal*, Institutul de Economie Agrară din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” al Academiei Române, București, 2015, nr.1, p. 27-43., 0,71 c.a. ISSN 1841-0375.
  4. Golban A. **Can horticulture become a success story in increasing the competitiveness of the agricultural enterprises from the Republic of Moldova?** În Revista: *Lucrări științifice. Seria Agronomie (categoria B+)*, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară, Iași: Ion Ionescu de la Brad, 2015, vol. 58, Nr.1, p.209-214., 0,46 c.a. ISSN 1454-7414.
- **Articole în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, categoria B**

5. Golban A. **The role of financial services in increasing the competitiveness of the horticultural sector of the Republic of Moldova.** În Revista: *Știința Agricolă*, UASM, Chișinău, 2015, nr.1, p. 143-150., 0, 49 c.a. ISSN 1857-0003.
  6. Golban A. **Clusters – a modern way of cooperation enhancing the competitiveness of the horticultural enterprises from the Republic of Moldova.** În Revista: *Știința Agricolă*, UASM, Chișinău, 2015, nr. 2, p. 140-148, 0, 45 c.a. ISSN 1857-0003.
- **Lucrări în alte reviste naționale**
7. Golban A. **Abordări non-parametrice în măsurarea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova.** În Revista: *Agricultura Moldovei*, Chișinău, 2015, nr. 5-6, p. 11-15., 0,43 c.a. ISSN 0582-5229.
- **Articole în culegeri naționale**
8. Golban A., Cimpoieș D. **Competitivitatea – o noțiune multidimensională în teoria economică.** În Revista: *Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul*, 2015, nr. 1 (13), Științe economice, p. 74-82., 0,44 c.a. ISSN 1857-2723.
- **Materiale la conferințe în țară**
9. Golban A. Evaluarea metodelor de determinare a competitivității unităților agricole. În: *Simpozionul Științific Internațional „Agricultura Modernă – Realizări și Perspective”*, UASM, Chișinău, 2013, Volumul 37, p.244-247., 0,36 c.a. ISBN 978-9975-64-247-7.
  10. Golban A. The competitiveness of high value added agriculture – the strategic objective of the economic growth of the Republic of Moldova. În: *Simpozionul Internațional al Tinerilor Cercetători*, ASEM, Chișinău, 2013, Volumul I, Ediția a-XI-a, p. 160-165., 0,37 c.a. ISBN 978-9975-75-665-5.
  11. Golban. A. Value chain analysis and major constraints in increasing the competitiveness of high value added horticultural production of the Republic of Moldova. În: *Ediția a -IX-a a Conferinței Științifice Internaționale „Creșterea Economică în condițiile globalizării”*, INCE, Chișinău, 2014, p. 351-357., 0,50 c.a. ISBN 978-9975-4185-1-5.
  12. Golban A. An analysis of the competitiveness forces for the horticultural sector of agriculture: new opportunities for a sustainable development of rural livelihoods of Moldova. În: *“Simpozion Științific al Tinerilor Cercetători”*, ASEM, Chișinău, 2015, Ediția a-XIII-a, p.168-172., 0, 33 c.a. ISBN 978-9975-75-665-5.

ADNOTARE

la teza de doctor în științe economice cu tema „**Sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova**”,

Artur Golban, Chișinău, 2015

Teza este structurată în introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 173 surse, 18 anexe, 154 pagini text de bază, 62 figuri, 30 tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: competitivitate, întreprinderi agricole, sector horticol, productivitate totală a factorilor, eficiență tehnică, subvenții, clustere.

Domeniul de studiu al tezei îl constituie competitivitatea întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova

Scopul și obiectivele lucrării constau în studierea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova și elaborarea recomandărilor de sporire a acesteia.

Noutatea și originalitatea științifică constă în perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole în baza modelelor econometrice prin aplicarea productivității totale a factorilor ca indicator global al competitivității întreprinderii; aprecierea rolului lanțului valoric al producției horticole, precum și a cooperării prin clustere a producătorilor agricoli la sporirea competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova.

Problema științifică soluționată în teză constă în elaborarea recomandărilor de sporire a competitivității întreprinderilor agricole din sectorul horticol al Republicii Moldova și perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole.

Semnificația teoretică a tezei constă în aplicarea abordărilor conceptuale a teoriilor privind competitivitatea întreprinderilor la elaborarea căilor de sporire, precum și perfecționarea metodologiei de determinare a competitivității întreprinderilor agricole, în contextul dezvoltării bazelor teoretice și metodologice în acest domeniu.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în utilizarea principalelor rezultate științifice de către organele de conducere ale statului, la elaborarea politicilor de susținere a producătorilor agricoli de legume și fructe, din punct de vedere al asigurării cu resurse necesare pentru atingerea unui nivel înalt de calitate al producției horticole; utilizarea de către managementul întreprinderilor agricole a metodelor de determinare a competitivității întreprinderilor propuse în teză.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost implementate de Agenția de Stat „Apele Moldovei”, Proiectul Competitivitatea Agricolă și Dezvoltarea Întreprinderilor (ACED), GȚ „Plîngău Grigore”, GȚ „Stanciuc Denis Viteslav”, GȚ „Morari Larisa”, GȚ „Popovici Sergiu”.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание учёной степени доктора экономических наук на тему: "**Повышение конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий сектора плодоовощеводства Республики Молдова**",
Артур Голбан, Кишинэу, 2015

Структура диссертации состоит из: введение, три главы, выводы и рекомендации, библиография из 173 наименований, 18 приложения, 154 страниц основного текста, 62 рисунков, 30 таблиц. Научные результаты были опубликованы в 12 научных работах.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, сектор плодоовощеводства, общая производительность факторов, субсидии, кластеры.

Областью исследования является анализ теорий и методов для определения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий сектора плодоовощеводства Республики Молдова.

Цель и задачи исследования состоят в повышении конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий сектора плодоовощеводства Республики Молдова.

Научная новизна и оригинальность состоит в совершенствовании методологии определения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий на основе эконометрических моделей путем применения общей производительности факторов; оценке роли цепочки добавленной стоимости плодоовощной продукции а также сотрудничества фермеров через кластеры.

Исследуемая в диссертации научная проблема заключается в разработке рекомендаций для повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий сектора плодоовощеводства Республики Молдова, а также совершенствования методологии определения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Теоретическая значимость исследования состоит из тщательного анализа концептуальных подходов теорий конкурентоспособности предприятия и их применение в разработке путей повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий сектора плодоовощеводства и улучшения методики определения конкурентоспособности предприятий.

Практическая значимость диссертации состоит в использовании предложенных рекомендации государственными органами в разработке политики поддержки сельхозпроизводителей сектора плодоовощеводства и завоевания новых рынков продаж; использовании предложенных методов для определения конкурентоспособности предприятий.

Внедрение научных результатов. Научные результаты были внедрены Государственным Агентством „Апеле Молдовой”, Проект «Конкурентоспособность сельского хозяйства и развитие предприятий» (ACED), КХ „Plîngău Grigore”, КХ „Stanciuc Denis Viteslav”, КХ „Morari Larisa”, КХ „Popovici Sergiu”.

ANNOTATION

to the thesis of doctor in economic sciences „**The increasing of competitiveness of the agricultural enterprises from the horticultural sector of the Republic of Moldova**”,
Artur Golban, Chisinau, 2015

The thesis contains the following parts: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, list of references from 173 sources, 18 appendixes, 154 pages of the main text, 62 figures, 30 tables. The obtained results of the investigation were published in 12 scientific papers.

Key words: competitiveness; agricultural enterprises; horticultural sector, total factor productivity; subsidies; clusters.

The field of the research is the analyze of the theories and methods of determination of competitiveness of the agricultural enterprises from the horticultural sector of the Republic of Moldova.

The main goal and objectives of this research consists of increasing the competitiveness of the agricultural enterprises from the horticultural sector of the Republic of Moldova.

Scientific novelty and originality of the reasearch consists in improving the determination methodology of the agricultural enterprises competitiveness using econometric models by the application of total factor productivity; appreciation of the horticultural production value chain role and the cooperation's role through clusters.

The importance of the scientific problem of the thesis consists in elaboration of recommendations of increasing the competitiveness of the agricultural enterprises from the horticultural sector of the Republic of Moldova and also in improving the methodology of determination the competitiveness of the agricultural enterprises

The theoretical importance of the thesis consists of application of the conceptual approaches of the theories regarding the competitiveness of enterprises, ways of increasing the competitiveness of enterprises and also of the improving of the methodology of determination of competitiveness of the agricultural enterprises.

The applied value of the thesis consists in using the scientific results by the policy makers in agriculture at the elaboration of supportive policies of the agricultural producers regarding the ensurance with the necessary resources to achieve high level of production quality, conquest of new markets; using the proposed methods in determination of competitiveness.

Implementation of scientific results. The results of scientific investigations have been implemented by the State Agency “Apele Moldovei”, Agricultural Competitiveness and Enterprise Development Project (ACED), GȚ „Plîngău Grigore”, GȚ „Stanciuc Denis Viteslav”, GȚ „Morari Larisa”, GȚ „Popovici Sergiu”.

GOLBAN ARTUR

**SPORIREA COMPETITIVITĂȚII ÎNTREPRINDERILOR
AGRICOLE DIN SECTORUL HORTICOL
AL REPUBLICII MOLDOVA**

521.03 - ECONOMIE ȘI MANAGEMENT (ÎN AGRICULTURĂ)

**Autoreferatul
tezei de doctor în științe economice**

Aprobat spre tipar :

Hârtie ofset. Tipar ofset

Coli de tipar : 1.0

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Tirajul – 50 ex.

Comanda nr. 49

Centrul Editorial al UASM,
Chișinău, str. Mircești, 42,
tel.: 432-575; 432-659